

svijet u zadnjih dvadeset godina (pogotovo u zadnjih pet godina) uvelike promijenio, stoga se postavlja pitanje: je li Hrvatska uopće spremna i sposobna nositi se s “novim igračima” poput Kine ili, možda još bitnije, Turske. Stoga nas ne bi trebao čuditi angažman bivšeg predsjednika Mesića, koji je godinama upozoravao na opasnost i posljedice ograničavanja hrvatske vanjske politike isključivo na Bruxelles i Washington, dok je hrvatski *soft power* prema zemljama članicama pokreta nesvrstanih i drugim regijama zadnjih dvadeset godina bio i ostao neiskorišten potencijal i bolan podsjetnik na tromost i nesposobnost hrvatske diplomacije (možda je najbolji primjer za to Šangaj EXPO 2010., gdje je hrvatski paviljon bio jedan od najlošije pripremljenih, dok je, usporedbe radi, srpski vrvio promotivnim materijalima, kontaktima s raznim ministarstvima i općenito bio na svjetskoj razini).

Jedan od prioriteta hrvatske diplomacije svakako bi trebala biti Kina, međutim ne pod svaku cijenu ili po “modelu COSCO” kojim je krizom poharana Grčka svoju glavnu luku (Pirej) predala Kini na idućih 35 godina. Malim zemljama u krizi, poput Hrvatske, vrlo je teško balansirati između strateškog planiranja i kratkoročnih, naizgled “win-win” scenarija, no upravo nas to vodi do najvećeg, krucijalnog problema hrvatske vanjske politike, *pogotovo* prema Kini. Hrvatska politika doista (kako autori tvrde) od Tuđmana do Josipovića “vrti simo-tamo iste projekte”, “ponavlja slične fraze” te propušta “kratke, sjajne” trenutke, no glavni je problem upravo u “generaciji političara koja je sada na Pantovčaku i u Banskim dvorima”. Neiskorištenost, odnosno izostanak mogućnosti napredovanja mladih kadrova s iskustvom u inozemstvu

(konkretno u Kini i zemljama poput Kine), mladih ljudi koji puno bolje poznaju novi svijet i sve njegove prilike i *opasnosti*, glavni je razlog zašto hrvatska diplomacija stagnira. Sudeći po dosadašnjem stanju stvari, Hrvatska će nastaviti voditi vanjsku politiku *ignoriranja promjena* ili, još gore, zbog vlastitog će neznanja i nesposobnosti izvući deblji kraj “win-win” scenarija.

Ozren Đurić Mikušević
 Institut za međunarodne studije,
 Sveučilište Jilin

Prikaz

Vjeran Katunarić
Svjetski antibarbarus.
O uzrocima propasti bivšeg
i nadolaska novog socijalizma

Društvo “Povijest izvan mitova”, Zagreb,
 2013, 282 str.

Prva knjiga u novopokrenutoj biblioteci “Povijest izvan mitova” djelo je našega istaknutog sociologa Vjerana Katunarića pod izazovnim naslovom *Svjetski antibarbarus* i rječitim podnaslovom *O uzrocima propasti bivšeg i nadolaska novog socijalizma*. U sklopu recentne marksističke, marksološke, lijeve i socijalističke literature, izazvane dubinom i razvojem globalne krize od 2008. godine, i ova je knjiga prilog diskusiji o kritici i prevladavanju kapitalizma. Djelo je strukturirano u 12 poglavlja. Budući da poglavlja nisu strogo tematski zaokružena, osnovne pro-

blemske cjeline mogu se prikazati u općim crtama.

Osnovna je tema mogućnost društvenog razvoja i ekonomske demokracije u uvjetima kapitalizma. Ekonomska demokracija, prema Katunariću, čini bit marksističke misli, usporedo s drugim centralnim pojmom knjige, neposrednom demokracijom. Pristup razumijevanju tih pojmova određen je povijesnim kontekstom završenosti tranzicije iz socijalističke ekonomije bivšeg Istočnog bloka u kapitalističku orbitu, općim posrtnjem socijaldemokratske lijeve opcije, koja je svoju političku formu imala u državi blagostanja, te globalnim kapitalizmom koji dominira planetom. Polit-ekonomski gledano, prevaga kapitalizma znači jednostrano, nepravedno i neznanstveno odbacivanje socijalističke ekonomije u korist neoklasične odnosno neoliberalne ekonomske teorije, koja glavnu potku ima, po autorovu mišljenju, u socijaldarvinizmu. Autor polazi od razumijevanja društveno-političkih promjena u dijalektičkom hegelovskom ključu, pa ideju reza sa socijalističkim korpusom stoga može ocijeniti jednostranom i nerefleksivnom.

Na istom tragu, zasnivanje nove lijeve alternative moguće je samo na temeljima dijalektički zasnovane kritike starog socijalizma, napose jugoslavenskog, kao i propitivanja nekih suvremenih alternativa kao što su venezuelanski eksperimenti s ekonomskom demokracijom. Druga važna točka jest odnos i napetost između slobode i jednakosti, između individue i kolektiva, između javnog i privatnog. Ultimativni izazov konstrukcije svake političke zajednice jest kako će se i u čiju korist riješiti ta napetosti. Zanimljivo je broj u povijesti povoljnih rješenja koja odnose tih polova

stavljaju u ravnotežu; a njezino dostizanje uvijek može biti samo privremeno uslijed bazične dinamičnosti društva. No ono je jedina garancija blagotvornog i konstruktivnog razvoja neke zajednice. Političke ideologije razvijale su se u susretu s političkom stvarnošću tako što je liberalizam izgubio smisao za jednakost u ime neograničene individualnosti, koja kao rezultat ima nepostojanje brige za druge, narcisoidni egoizam, pretjerano bogaćenje, izostanak altruizma i solidarnosti, dočim je socijalizam izgubio smisao za poštivanje jedinke i njezinih prava u ime politički dirigirane distributivnosti dobara.

Liberalizam, koji cijeni ljudsku slobodu, i socijalizam, sa smislom za solidarnost, oblikovali su demokratske političke poretke koji su završili u slijepoj ulici: liberalizam izrasta u neobuzdani kapitalizam, dok socijalizam završava u negaciji liberalnih vrijednosti. Efekti sustava koji su zasnovani na objema ideologijama nerijetko su totalitarne naravi. Prvi primjer modernog demokratskog poretka koji je izgubio tu ravnotežu nalazimo u Tocquevilleovu opisu razvoja demokracije u Americi kada ona počinje bolovati od bolesti aristokracije. Također, dominantan mehanizam političke participacije u liberalno-demokratskim porecima, predstavnička demokracija, jest forma ispražnjena od sadržaja kojom upravljaju kapitalističke elite. Socijalizam pak, osim navedenih grijeha, svoju je legitimnost doveo u pitanje gubitkom smisla za jednakost. Staro pitanje odnosa proletariziranih masa i avangarde bilo je riješeno tako što je Partija suspendirala političku i ekonomsku jednakost radi očuvanja svojih pozicija. Kako navodi Katunarić, prva istraživanja o stratifikaciji provedena kasnih osamdesetih godina pokazala su ono

što je svima bilo jasno, naime da je jugoslavensko društvo stratificirano. Iz čega se neposredno nameće opće pitanje o razlozima neuspjeha jugoslavenskog samoupravnog projekta.

Katunarić razlog raspada nalazi u tome što taj političko-ekonomski projekt nije uspio zadovoljiti aspiracije radnika za kvalitetnijim oblikovanjem života. Prema njegovu uvidu, “proces dezintegracije socijalističkog društva izvire iz dubinske razine društvenog ponašanja i individualnih ljudskih motiva” (str. 76). Cjelokupna ideološka legitimacija sistema ovisila je o stupnju realnog blagostanja u smislu ostvarivanja socijalističke vizije dobrog života, pri čemu je ta osnovna težnja stanovništva bila određena aspiracijom za standardom zapadnih društava i percepcijom o dobrima koja uživaju više klase jugoslavenskog društva. Smisao blagostanja nije se iskazivao samo kao žudnja za materijalnim standardom, nego i kao način života zasnovan na humanističkim vrednotama (prisjetimo se Kuvačičeve knjige *Obilje i nasilje*) i procesu razotuđenja rada – nadilaženje otuđena rada i otuđena života koji se radniku pokazuje kao zadovoljstvo koje podrazumijeva određeni materijalni standard, a na višoj razini uključuje uvjete društvene proizvodnje i općeljudske emancipacije onkraj nužnosti. Poanta je u tome da su ta dva aspekta nerazmršivo isprepletena, ali i sukobljena. Taj je sukob potpuno odredio i opteretio centralnu kategoriju rada. Radnici su ostali, osim osigurane bazične materijalne sigurnosti, konkretno otuđeni u prvom smislu; njihove aspiracije ostale su nezadovoljene, dok je filozofska avantgarda oko *Praxisa* vojevala svoju bitku s otuđenjem, a Savez komunista katalizirao

opće ekonomsko usmjerenje zemlje suhoparnim normativizmom (str. 74).

Riječima sociologa Rudija Supeka, koji je Katunarićev najveći intelektualni autoritet, radnici bi trebali shvatiti svoje prave interese, čiji se smisao ne iscrpljuje u bogatstvima kako ih prezentira zapadna slika obilja. Ali radnici su bili skloniji tome da proizvedeni kapital prije usmjeravaju u svoje plaće nego u ulaganja u proizvodne kapacitete svojih tvornica, a nemogućnost da se približe dobrima stvarala je oportunizam i cinički odmak spram proklamiranog općeg dobra, smanjivala proizvodnost i dalje ih tjerala u egoizam. Njihov se partikularizam spojio s partikularnim interesima političkih elita, što je uz perpetuiranje stratifikacije u smislu klasnog antagonizma, daljnje federiranje i jačanje republičkih centara, našlo svoj krajnji izraz u nacionalnom antagonizmu i konačnom raspadu Jugoslavije. U tom trenutku rad je postao potpuno “slobodan” da bude eksploatiran od kapitalističke klase. Jugoslavija je, prema Katunariću, prva krenula putem dezintegracije jer je od svih zemalja istočnog lagers njezin ekonomski sistem bio najsljedniji zapadnom kapitalizmu. Na sličnom tragu, padom socijalizma kao relevantne političke snage, otpao je povijesni kompromis rada i kapitala koji je iznjedrio i model države blagostanja koji su demontirale kapitalističke elite Zapada. Nestankom suparništva, vrijednosti koje je ljevica uspjela nametnuti kapitalu kao opravdanje konstrukcije racionalne političke zajednice postale su zastarjele.

Osobita je pozornost poklonjena slučaju Venezuele kao primjeru tranzicije iz kapitalizma u ekonomsku demokraciju. Od jugoslavenskog projekta razlikuje ga to

što se u Venezueli ekonomska demokracija primjenjuje na manji dio nacionalne ekonomije, ali i to što socijalizam nema takvu hegemoniju i suverenost kao što je imao u Jugoslaviji. S jugoslavenskim projektom povezuje ga sličan problem – kako pomiriti zbiljske, sebične materijalne interese s pretenzijama socijalističke ideologije? Unatoč formalnom institucionalnom okviru koji stvara preduvjete za solidarnost među jedinicama proizvodnje, radnici mnogih poduzeća često su skloniji sklapanju profitabilnih poslova s inozemstvom nego altruističnom ponašanju. I tu dolazimo do sličnog problema – cinički odmak spram proklamirane ideologije koja neprestano dinamizira, relativizira, ali i čini otvorenim taj proces.

Sljedeći problemski krug čini pitanje političke strategije ili formiranja političkih oblika primjerenih novom socijalizmu. Teza od koje se polazi jest da cilj nije eliminirati kapitalizam, već samo njegove negativne strane; čuvanje i uzdizanje na novu razinu te u kombinaciji sa socijalizmom proizvođenje novih sinteza. Drugim riječima, pozitivno u kapitalizmu, inovativnost i tržišnost potrebno je kombinirati sa solidarnim redistributivnim mehanizmima. Najvažnije teorijsko obrazloženje “tržišnog socijalizma” u jugoslavenskom kontekstu, prema Katunariću, pružio je ekonomist Branko Horvat, koji je i u zemlji koja je izmislila samoupravni socijalizam ostao neshvaćen i marginaliziran. Međutim koje su realne šanse takve zamisli? Masovni komunistički pokret više ne postoji, ne postoje snage koje bi mogle izvesti boljševički model prevrata, koji Katunarić više puta navodi kao primjer djelotvorne političke akcije i dobrog kadrovanja. Postoje

izolirani, sporadični, privremeni, umreženi otoci otpora čija je ideološka pozicija poprilično heterogena. Posebno analizirajući model inteligencije roja, Katunarić je skeptičan prema njihovoj realnoj političkoj snazi; prema njegovu uvjerenju, novi oblici otpora moraju se nadopunjavati i djelovati u interakciji s klasičnim oblicima političkog organiziranja. S druge strane, autor predlaže stvaranje svjetske vlade koja bi omogućavala jednakost uvjeta i jednakost šansi za sveukupne ekonomske interese svih ekonomskih subjekata. Tek tada bi slobodna trgovina i slobodno tržište postali uistinu takvima. Nadalje, tu je i ideja o jedinstvenom koordinacijskom tijelu u obliku trorazinskog parlamenta – na lokalnoj, nacionalnoj i svjetskoj razini. Sva relevantna politička pitanja, artikulacija specifičnih interesa i izazovi rješavaju se od lokalne razine prema svjetskoj.

Posljednji krug razmatranja tiče se elemenata društvenog života važnih za život budućeg socijalizma. Prvo se analizira moguća uloga nekih općih društvenih institucija (kao što su škola, obitelj, crkva, sport, obrazovanje, prijevoz itd.), dočarava se slika načina njihova funkcioniranja u budućem društvu, a zatim se analiziraju vrijednosti koje autor smatra važnim za funkcioniranje takvog društva, odnosno pruža se “nekoliko preporuka za socijalistički bonton”: naučiti razgovarati, spoznavati, voljeti, darivati itd.

S tim posljednjim tematskim krugom dolazimo i do prve zamjerke koja se može uputiti naznačenom tipu sociološke analize. Iako je autor svjestan razlike između utopijskog i znanstvenog socijalizma i navodi da ne želi pisati katekizam budućnosti, njegovo izvođenje u konač-

nici bitno podcjenjuje političke dimenzije zamišljene socijalističke budućnosti. Primijenjena metoda analize ne dohvaća cjelokupnost mogućnosti ostvarenja tih vrijednosti, a napose političku borbu koja bi u tome eventualno mogla biti djelotvorna. No glavnu poteškoću vidim u tome što su autorovo razumijevanje socijalizma, odnosno njegova kritika kapitalizma i plediranje za socijalizam, prenapregnuti moralnim imperativima, što se očituje u različitim modalitetima rješenja koja autor smatra poželjnim i smislenima. To je vidljivo već i na formulacijskoj razini jer se na mnogo mjesta u knjizi javljaju iskazi tipa *trebali bi, kada bi, morao bi*; drugim riječima, pred političko se stavlja previše izazova u obliku trebanja, što takav pristup čini mnogo više nalik na utopijski nego li na znanstveni socijalizam ili bilo kakvu vrstu marksističke ortodoksije.

Jedan od spornih pojmova u knjizi jest pojam radnika. U prvom redu, iako to nije nigdje eksplicirano, ali je vidljivo iz cjeline teksta, autor ih prvenstveno doživljava kao manualne ili industrijske radnike. Iz toga pak proizlazi, između ostalog, i stav da radnici “ne mogu koordinirati vrlo složen i neizvjestan proces usklađivanja različitih interesa u društvu” (str. 108), pa se značajna uloga pridaje stručnjacima; tako središnje koordinacijsko tijelo na svakoj razini ima dva doma: predstavnički i stručni. Drugo, pripisuje im se niz svojstava i odlika a da za to nema empirijskih analitičkih uporišta. Time se prečesto stječe dojam o spornoj spoznajnoj vrijednosti pojedinih važnih formulacija i teza koje su važne u logici izlaganja. To je ujedno možda i najvažniji metodološki problem ove knjige.

Nije problem u autorovim vrijednosnim opredjeljenjima, nego u načinu na koji ih obrazlaže i zagovara: pozitivne su vrijednosti na jednoj, negativne na drugoj; potonje treba potisnuti i ukloniti te ustrajati na njegovanju i prakticiranju dobrih; ali postavlja se pitanje kako je uopće moguće na takav način rascijepiti i oblikovati političku realnost. Društvene fenomene koji sadrže negativno percipirane vrijednosti odbacuje se u ime fenomena koji sadrže pozitivne vrijednosti. Također, očekivali bismo potpuniju analizu nekih društveno-političkih modela, kao što je primjerice model skandinavskog socijalizma, imajući u vidu autorovu intenciju da istraži karakter prošlog i postojećeg socijalizma radi oblikovanja budućeg, te da pokuša nagovijestiti moguće elemente novog socijalizma.

Vrijednost je ove knjige što uspješno aktualizira, u misaonom horizontu humanističkog marksizma, a nasuprot pozitivističkoj “scijentifikaciji”, pojmove poput otuđenja, potrošačkog društva, ega, motivacije, kao i klasične probleme slobode, jednakosti i društvene stratifikacije (klasne podjele). Osim hvatanja u koštac s razumijevanjem ideja samoupravnog socijalizma i ekonomske demokracije, najveća je njezina odlika u snazi autorove imaginacije.

*Nikola Mokrović
Documenta, Zagreb*